

Отримано: 12 березня 2018 р.

Прорецензовано: 15 березня 2018 р.

Прийнято до друку: 19 березня 2018 р.

e-mail: natali.korotka@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-1(69)/1-216-219

Костевич Н. С. Нерозривність вербальних та невербальних засобів комунікації в японській культурі у контексті міжкультурної комунікації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 1, березень. С. 216–219.

УДК: 81'221+811.521

Костевич Наталія Станіславівна,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

НЕРОЗРИВНІСТЬ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ В ЯПОНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ У КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню нерозривності вживання вербальних та невербальних засобів комунікації в японській культурі, аналізу конкретних прикладів їх нерозривного поєднання на фоні міжкультурної комунікації. Дослідження спрямоване на попередження культурних непорозумінь та культурного шоку під час спілкування українців з японцями, а також на подолання культурного та мовного бар'єрів.

Ключові слова: японська культура, міжкультурна комунікація, вербальні засоби комунікації, невербальні засоби комунікації, контактні нації, неконтактні нації, айзучі.

Костевич Наталья Станиславовна,
Национальный университет «Львовская политехника», г. Львов

НЕРАЗРЫВНОСТЬ ВЕРБАЛЬНЫХ И НЕВЕРБАЛЬНЫХ СРЕДСТВ КОМУНИКАЦИИ В ЯПОНСКОЙ КУЛЬТУРЕ В КОНТЕКСТЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМУНИКАЦИИ

Статья посвящена исследованию неразрывности употребления вербальных и невербальных средств коммуникации в японской культуре на фоне межкультурной коммуникации. Исследование направлено на предотвращение культурных недоразумений и культурного шока во время общения украинцев с японцами, а также на преодоление культурного и языкового барьеров.

Ключевые слова: японская культура, межкультурная коммуникация, вербальные средства коммуникации, невербальные средства коммуникации, контактные нации, неконтактные нации, айзучи.

Nataliia Kostevych,
Lviv Polytechnic National University, Lviv

INDISSOLUBILITY VERBAL AND NONVERBAL MEANS OF COMMUNICATION IN JAPANESE CULTURE IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

The world nowadays is up to the cultural exchange and interaction. With the help of the Internet and mass media, the interest of individuals in certain countries or cultures is growing. However, improper reproduction of the standards of behavior regarding a particular linguoculture may cause communicative difficulties and misunderstandings. The important thing is to pay attention not only to the linguistic peculiarities of communication but also to the non-verbal elements, because within the culture of certain communities they can have a dominant place in communication. Due to the mutual deepening of the general interest of Ukrainians in Japan and vice versa, as well as the development of international tourism, we must adjust the intercultural communication between our nations. The article is devoted to the study of the indissolubility of the verbal and nonverbal means of communication use in Japanese culture on the background of intercultural communication. The study aims to prevent cultural misunderstandings and cultural shock while Ukrainians and the Japanese communication, as well as overcoming cultural and linguistic barriers.

Key words: Japanese culture, intercultural communication, verbal means of communication, nonverbal means of communication, contact nations, non-contact nations, aizuchi.

Сучасний світ прагне до культурного обміну та взаємодії. За допомогою мережі Інтернет та сучасних мас-медіа засобів зростає зацікавлення індивідумів до певних країн чи культур. Проте, неправильне відтворення норм поведінки щодо певної лінгвокультури може спричинити комунікативні труднощі та непорозуміння [1, с. 276]. Важливі не тільки мовні особливості комунікації, але й її невербальні елементи, оскільки в межах культури певних спільнот вони можуть мати далеко не останнє місце в спілкуванні. Питання вербальної та невербальної комунікації широко досліджувалися П. Екманом, Дж. Фастом, А. Фрізенном, а також Т. Ніколаєвою, І. Шароновим, К. Шерером та іншими науковцями.

Беручи до уваги ріст зацікавленості до цієї сфери та розвиток міжнародної співпраці та бізнесу, курс міжкультурної комунікації почав активно впроваджуватися в університетські навчальні програми у всьому світі. Японія, звичайно ж, теж не є винятком. Більше того, в Японії хист до міжкультурної комунікації вважається однією із найкорисніших навичок у міжнародному бізнесі та міжнародній співпраці [6, с. 16]. Проте, незважаючи на те, що останнім часом проблема міжкультурної комунікації викликає все більше зацікавлення серед науковців, проблема міжкультурної комунікації з Японією все ще не досліджена належним чином. Значні відмінності в мові, культурі та історичному розвитку наших країн спричинили великий розрив у взаєморозумінні та поглядах на життя, що і є причиною взаємного культурного шоку та міжкультурних невдач. В більшості випадків, коли люди з різних лінгвокультур не можуть порозумітися, – вони намагаються знайти «спільну мову», звертаючи увагу на невербальні засоби передачі мовлення, адже «...лише 35% інформації в процесі комунікації передається за допомогою мови, а 65% інформації ми отримуємо за допомогою невербальних засобів» [4, с. 149]. Саме невербальні засоби комунікації можуть слугувати зв'язною ланкою між людьми з різних лінгвокультур для взаєморозуміння.

Останнім часом почали поглиблюватися міжнародні зв'язки між Японією та Україною. Значний вплив на зацікавлення Японією та її культурою, а також покращення міжнародних зв'язків та співпраці справила 25-а річниця з приводу встановлення дипломатичних зв'язків між Україною та Японією в 2017 році. В силу взаємного поглиблення загальної зацікавленості українців Японією та навпаки, а також розвитком міжнародного туризму, постає завдання «заповнення прогалин» в міжкультурній комунікації наших націй. Однією з таких «прогалин» і є невербальні засоби комунікації націй, які вкрай відрізняються. Основною проблемою цих «прогалин» у випадку з Японією є те, що багато невербальних проявів комунікації не вживаються без вербальних. Дослідження науковцями японських вербальних та невербальних засобів комунікації з такого ракурсу проводилися вкрай мало, що надає цій темі певної наукової новизни, а ріст зацікавленості культурою Японії, її мовою, покращення дипломатичних зв'язків наших країн, та поширення міжнародного туризму визначає її актуальність.

Метою статті є дослідити та показати нерозривність вживання вербальних та невербальних засобів комунікації в японській культурі, проаналізувати конкретні прикладні нерозривного поєднання. Дослідження спрямоване на попередження культурних непорозумінь та культурного шоку під час спілкування українців з японцями, а також на подолання культурного та мовного бар'єрів.

У випадку з Японією слід згадати про поділ націй на «контактні» та «неконтактні» [5, с. 98]. «Неконтактні» нації характеризуються загальною стриманістю не тільки в мові але й в рухах, а отже й в невербальних засобах комунікації. До цієї групи ж ми відносимо і японців (хоча українці відносяться до «контактного» типу), а отже, такі звичні нам привітання, рукостискання, обійми або поцілунки в Японії «не прижилися» [2, с. 15], і такі прояви можуть виражати, з точки зору японця, занадто велику фамільярність чи навіть грубість. Проте, всім прекрасно відомо, що японська бесіда – це міради кивків, поклонів, посмішок, ввічливих фраз і жестів [2, с. 15]. І кожен із них несе конкретне значення у поєднанні з певними словами чи фразами. Яскравим свідченням того, що кожен рух в японській культурі має своє значення є японські театри («Кабукі», «Но», «Бунраку»), де часто співи, музика і т. ін. не такі важливі, як рухи, які виконують актори на сцені. Кожен рух, чи вираз обличчя (маска в театрі «Но») несе окреме значення.

Японці – це нація, що зуміла досконалим чином поєднати як вербальні, так і невербальні засоби комунікації. У багатьох випадках одні не можуть бути використані без інших, і навпаки. Яскравим проявом такої традиції є не тільки театр, а й мистецтва та ритуали Японії. Традиційні весілля, похорони, церемонії повноліття і т. д. проводяться за визначеною програмою. Це стандартні набори фраз та рухів, відхилення від яких вважається порушенням традиції. Та ж сама картина постає в бойових мистецтвах, мистецтві чайної церемонії і т. ін. Майже кожен прояв ввічливості в Японії супроводжується конкретним набором ввічливих фраз, а більшість ввічливих фраз супроводжуються визначеними ритуалами поведінки. Більшість таких поєднань вербальних та невербальних засобів припадає саме на різного роду «ритуали». Наприклад, ритуали знайомства, обміну візитними картками, представлення, вітання, прощання і т. д. Більшість із цих ритуалів, а також виражень ввічливості супроводжуються поклоном.

Поклон в японській культурі, на відміну від інших культур, – вірець стриманості, витонченості, природності та поваги до іншої людини. В ньому немає лишніх рухів чи проявів надмірної «акторської гри». Спина повинна бути рівною по всій довжині, очі – до низу, руки – прилягати до ніг (в чоловіків – по боках, в жінок – одна на одній спереду). Залежно від соціального статусу та віку співрозмовника, іншою буде й глибина поклону. Від простого кивка голови до утворення «прямого кута» тіла. Раніше використовувалися також і поклони з колін, проте в сучасній Японії цей вид поклону зберігся тільки в церемоніальних випадках (весілля, похорони і т. ін.) та традиційних мистецтвах.

Поклон заміняє і звичне нам рукостискання. Хоча японці завжди намагаються підтримувати своїх співрозмовників та йти в ногу з часом, потрібно не забувати, що консервативні підходи все ще лишилися, і тому не слід простягати руку японцеві, якщо він/вона не зробив цього першим. Якщо ж цього не сталося, то слід обійтися поклоном і обмежити можливість фізичних контактів, оскільки вони є неприйнятними між незнайомими людьми в Японії. Проте, як говорилося раніше, поклон – це скоріше супроводжуючий прояв ввічливості до співрозмовника, і тому його не можна вважати заміником мови. Розберемо деякі конкретні випадки, що потребують поклону.

Найчастіше вживаним контекстом для поклону є привітання, прощання, прохання або вивчачення, які супроводжуються відповідними фразами. В таких випадках через глибину поклону яскраво виражається ставлення співрозмовника одне до одного та відносини між ними. Більше того, відповідно до глибини поклону будуть відрізнятися і фрази, що супроводжують його. Так під час прощання друзів можна почути коротке *じゃ、また!* *Ja, mata!* (Бувай!) та простий кивок головою, в той час як під час прощання з начальником в компанії (за умови, якщо ви йдете першим) це буде довге *お先に失礼致します* *Osakinishitsureitashimasu* (досл. Вибачте, що йду першим!), що супроводжуватиметься відповідним поклоном.

Під час знайомства з японцем поклін супроводжують дві стандартні фрази, між якими слід вставити інформацію, яку ви хочете повідомити про себе. А саме: 1) *初めまして!* *hajimemashite!* (Будьмо знайомі!); 2) інформація про себе; 3) *どうぞよろしく* (*お願いいたします*). *douzoyoroshiku* (*onegaigimasu*) (Мені приємно з Вами познайомитися); 4) поклін.

Від вищезгаданого відрізняються загальноприйняті норми **вручення** (подарунків, візитних карток чи чогось іншого), адже поклон в таких випадках буде виглядати дещо по іншому. Вручати чи дарувати щось комусь прийнято, тримаючи предмет обома руками, не залежно від його розміру (візитна картка чи великий подарунок). Простягаючи предмету поклони, говорять відповідні фрази, що відрізняються залежно від ситуації чи нагоди. Так, вручаючи щось з нагоди свята, можна обійтися простим *おめでとうございます*. *Omedetoogozaimasu!* (Вітаю!). Проте, якщо це подарунок сусідам з нагоди вашого переїзду (в Японії прийнято після переїзду піти познайомитися з сусідами, вручивши їм невеликий подарунок), то супровідною фразою буде *本の気持ちです*. *Honnomochidesu!* (Це Вам від щирого серця!). Під час знайомства з сусідами також використовується фраза *これからお世話になります*. *Korekaraosewaninarimasu!* (Тепер буду під вашою опікою!), що застосовується при зміні оточення людини (нова робота й співробітники, новий дім та сусіди і т. ін.). Вручаючи візитну картку, зазвичай обходяться фразами, що вживаються під час простого знайомства.

Одним із яскравих прикладів поєднання невербальних і вербальних засобів комунікації, яких немає в жодній іншій країні, крім Японії, та якому слід приділити особливу увагу, є явище «**айдзуюці**». Це термін, що «... використовується для позначення коротких фраз-відгуків, які вимовляє слухач в процесі спілкування» [3, с. 199]. Ці фрази не мають суттєвого смисло-

вого навантаження, а скоріше подають сигнал мовцеві про те, що його уважно слухають та розуміють. Коли говорить один із співрозмовників, то інший, ніби перебиваючи його, вставляє короткі слова та фрази для уникнення довгих монологів у розмові. Такі «айдзуці-фрази» супроводжуються численними кивками (для вираження того, що співрозмовника уважно слухають), закиданнями/відхиленнями назад голови (для вираження того, що людина дізналася щось нове) та зміною міміки обличчя (для вираження згоди чи здивування). Найчастіше вживаються такі фрази як *そうですねsoodesune* (так і є; саме так; я теж так думаю; маєте рацію), *そうですかsoodesuka* (Он воно як? Та Ви що?! Дійсно?), *本当ですかhontoodesuka* (Що, правда?! Дійсно? На справді?) та інші. Словом, що найчастіше вводить іноземців в оману та призводить до непорозумінь є «айдзуці-слово» *はい/うんhai/un* (Так.) або фраза *はい、そうですhai, soudesu* (Так, Ви маєте рацію.), що супроводжується позитивним кивком голови. З точки зору іноземця слово «Так» разом із позитивним кивком голови означає згоду на пропозицію або ж позитивну відповідь на запитання. Проте, у понятті «айдзуці» це означає не більше ніж «Я Вас уважно слухаю» або «Продовжуйте». Цьому факту слід приділяти особливу увагу у випадку ділових переговорів та укладання угод та не сприймати це як позитивну відповідь на запитання, поки не прозвучить повна позитивна відповідь або уточнення.

Отже, внаслідок дослідження стало зрозуміло, що в японській культурі вербальні та невербальні засоби комунікації не просто поєднуються, в багатьох випадках вони є нерозривними. Багато невербальних проявів комунікації не можуть вживатися без конкретних супроводжуючих визначених фраз, і навпаки. Так навіть прості кивки згоди чи рухи голови в сторони в знак незгоди, яких, на нашу думку, і так достатньо для того, щоб зрозуміти співрозмовника, частіше за все будуть підкріплені японцем відповідним «Так» чи «Ні», або ж і повною відповіддю на запитання. Також заперечення «Ні-ні!» може навіть бути підсилено додатковими рухами в сторони прямої руки, виставленої нижче обличчя. Значна увага в японській традиції приділяється правильності виконання тих чи інших невербальних компонент та правильному добору фрази відповідно до ситуації та соціального статусу чи віку співрозмовника.

Перспективними є подальші дослідження поєднання мовних та немовних засобів спілкування у контексті міжкультурної комунікації японців та українців, а також порівняння невербальних компонентів комунікації японців та українців, оскільки часто значення схожих невербальних засобів наших і японської культур не співпадають. Вважаємо, що тема лишається актуальною та відкритою для подальших досліджень.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. С. Бацевич. – 2-ге вид., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 376 с.
2. Бойко О. Невербальні засоби спілкування у системі міжкультурної комунікації / О. Бойко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2012. – Вип. 23. – С. 14 – 15.
3. Літінська О. «Айдзуці» у повсякденному спілкуванні японців та проблема міжкультурного діалогу / О. Літінська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2016. – Вип. 62. – С. 198 – 201.
4. Малахова Ю. Проблема міжкультурної комунікації при викладанні японської мови / Ю. Малахова // Мовні і концептуальні картини світу: збірник наукових праць. – Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет». – 2013. – Вип. 45. – С. 147 – 153.
5. Юр'єва О. Особливості невербальної передачі інформації в процесі міжкультурної комунікації / О. Юр'єва // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2009. – Вип. 11. – С. 95 – 102.
6. Hart W., Miike Yo., Rogers E. Edward T. Hall and the history of intercultural communication: the United States and Japan / W. Hart, YoMiike, E.Rogers // Keio communication review. – Tokyo: Institute for Communications Research, Keio University. – 2002. – № 24. – P. 3 – 26.